

LIBER AMICORUM

MARTINO RAVEN DECIES MILLE DIERUM OB
STRENUAM FELICEMQUE ANTIQUITATUM
AEGYPTIARUM OBLATUS CONTENTIONEM

EDIDERUNT

OLAF KAPER, LARA WEISS,
PIETER TER KEURS & VIVIAN BAAN

Two viziers in één graf? Speculaasjes in Sakkara

In een conference in 1968 trad de cabaretier Fons Jansen op als een tamelijk bekakt sprekende huisarts die vertelt dat hij eens op pakjesavond naar een bevalling werd geroepen. De aanstaande moeder had die avond Sinterklaas gespeeld bij de burens en was na de eerste wee haastig naar huis teruggekeerd en lag nu, nog geheel als Sint verkleed, te bed, 'de baard boven de dekens'. Haar man vroeg zenuwachtig aan de dokter of het nog lang zou duren, waarop deze antwoordde: 'Ik waag mij niet aan speculaasjes'. In de vele jaren die Maarten en ik samen doorbrachten op de opgraving in Sakkara werden deze woorden met enige regelmaat geciteerd als er weer eens iets uit het zand kwam steken dat zijn geheimen pas dagen later zou prijsgeven – of niet natuurlijk. Maar speculeren bij gebrek aan harde archeologische feiten is een leuk tijdverdrijf, dus ik waag me er voor deze gelegenheid toch maar eens aan.

In de jaren '80 waren onze burens in Sakkara collega's van de Universiteit van Cairo. Zij legden in een mum van tijd een groot aantal graven bloot waarvan de meeste tot op de dag van vandaag nog ongepubliceerd zijn. Dat geldt ook voor één van de grootste graftempels in dit deel van de necropool, het graf dat toebehoort aan de bekende vizier van Ramses II, Neferronpet (fig. 19).

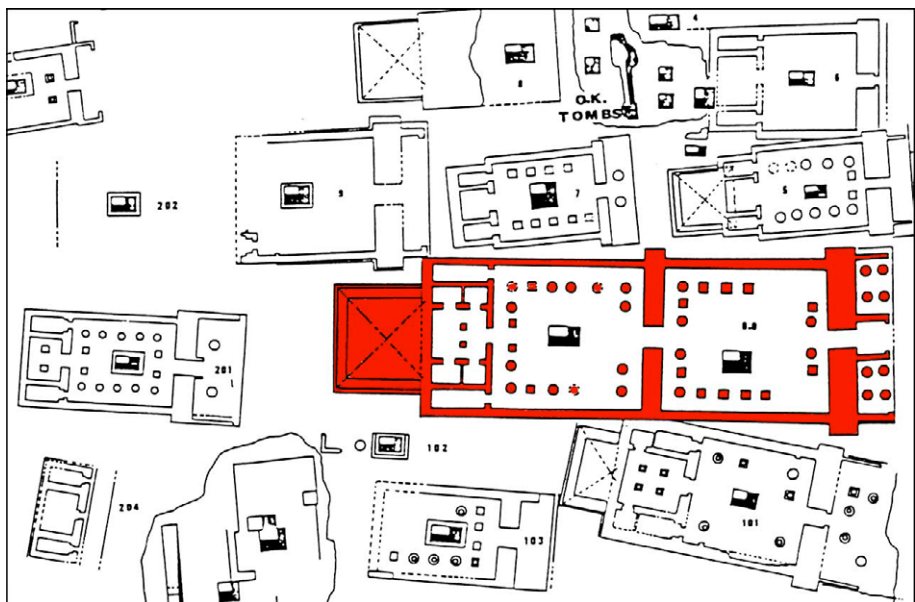

Fig. 19. Het graf van Neferronpet in Saqqara. Detail van de plattegrond in S. Tawfik, 'Recently Excavated Ramesside Tombs at Saqqara. 1. Architecture', MDAIK 47 (1991), 403-409.

Met dit gebouw is iets merkwaardigs aan de hand. Niet alleen heeft het twee grote peristyle hoven, maar ook hebben die allebei een schacht die naar het onderaardse grafcomplex leidt en werd blijkens een in 1991 gepubliceerd voorlopig rapport in beide een grote rood-granieten sarcofaag op naam van Neferrenpet aangetroffen. Graven met twee hoven zijn voor de top van de Nieuwe Rijks-elite geen uitzondering – de door ons blootgelegde graven van Horemheb, Maya en Tia bijvoorbeeld hebben er elk twee (bij Horemheb zelfs nog uitgebreid met een derde) – maar die verschillen dan vrijwel altijd in formaat en architectuur. Meerdere schachten zijn eerder regel dan uitzondering, maar gewoonlijk dateren die uit verschillende periodes en zijn ze het gevolg van later hergebruik van een grafgebouw. Bij Neferrenpet zijn de twee zuilenhoven even groot en hebben ze nagenoeg dezelfde layout, met beide een grote schacht in het impluvium. En wat moeten we met twee sarcofagen op naam van dezelfde persoon? Leidde Neferrenpet een dubbelleven na de dood?

De vizier Neferrenpet was zoals gezegd in functie tijdens de lange regering van Ramses II en wel aan het eind daarvan. Hij kreeg bijvoorbeeld de taak diens 10e en 11e Sedfeest aan te kondigen, rituele jubilea die in het 57e en 60e regeringsjaar van Ramses II werden gevierd. Neferrenpets werkterrein was voornamelijk Opper-Egypte, maar zoals we weten van verscheidene andere hoge ambtenaren uit die tijd liet ook hij zijn grafcomplex aanleggen in de dodenstad van de aloude hoofdstad Memphis. Hij liet behalve dit imposante gebouw heel wat monumenten na; een recente studie somt er een dertigtal op. Een probleem hierbij is dat er nog een vizier was met de naam Neferrenpet, die zijn ambt vervulde tijdens de regeringen van Ramses IV, V en VI, zo'n

Fig. 20. De naofoor in het graf van Neferrenpet in Sakkara (1981). Foto: J. van Dijk.

Fig. 21. Naofoor van Neferrenpet, RMO, inv. no. AST 16 (D 44). Foto: RMO.

driekwart eeuw later. Omdat veel monumenten met de naam van de vizier Neferrenpet de naam van de vorst die hij diende niet noemen is het in sommige gevallen onduidelijk met welke van de twee we te maken hebben. Er is bovendien wel gesuggereerd dat de tweede Neferrenpet een aantal monumenten van zijn voorganger en naamgenoot geïsurpeerd heeft. Dit wordt met name naar voren gebracht met betrekking tot een rood-granieten beeld van Neferrenpet in het RMO (inv. no. AST 16, fig. 21). Het toont de vizier knielend met een naos waarin zich een beeld van de god Osiris bevindt. Op de bovenrand van de naos en op de linker schouder van Neferrenpet zijn de cartouches van Ramses IV aangebracht en het is goed mogelijk dat deze cartouches pas later aan het beeld zijn toegevoegd.

De vindplaats van deze naofoor is onbekend, maar het komt uit de collectie van Jean d'Anastasy, die voor een belangrijk deel uit Sakkara afkomstig is. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat het Leidse beeld ooit in het graf van Neferrenpet in Sakkara heeft gestaan. In de eerste van de twee hoven van dit graf staat echter al een andere naofoor, eveneens van rood graniet, ditmaal met een beeld van de god Ptah (fig. 20). Het graf van Neferrenpet telde dus niet alleen twee peristyle hoven, twee grafschachten en twee sarcofagen, maar vermoedelijk ook twee roodgranieten naofore beelden.

Als tenminste een daarvan door zijn latere ambtsopvolger is geïsurpeerd dient zich de vraag aan of deze tweede vizier Neferrenpet misschien het grafcomplex van de eerste heeft laten uitbreiden om er ook zelf in begraven te kunnen worden. Een goedkope oplossing in een economisch heel wat zwaardere tijd dan die van de eerste Neferrenpet. Maar zolang het grafcomplex met zijn beelden en sarcofagen nog ongepubliceerd is kunnen we ons op dit punt alleen wagen aan speculaasies. Heerlijk!

© 2018 Individual authors

Lay-out & cover design: Sidestone Press
Cover illustration: Lyla Pinch-Brock

Special thanks to Peter Jan Bomhof,
Robbert Jan Looman and Hanneke Kik

